

Angyal Miklós

Zadig, Holmes és Zoltán zászlós, avagy mit bizonyít a nyomozó?

Zadig, Holmes and ensign Zoltán,
or what can prove an investigator?

Absztrakt

Visszatérő jogértelmezési kérdés, hogy a bizonyítás csak a bírósági tárgyalás fogalmához köthető-e, avagy abba beletartoznak-e a nyomozati, illetőleg vádszakaszban végrehajtott eljárási cselekmények is. Egyetértek azzal, hogy a kérdésre adott válasz elsősorban a mindenkori büntetőeljárás törvény szabályozási rendszerének a függvénye (Bérces, 2018). Van egy lényegi közös elem ugyanakkor a különböző eljárásokban: a megismerés kívánalma. Ebből viszont az következik, hogy helytelenül vélekedünk a megismerésről, ha azt gondoljuk, hogy – a hatályos Be. értelmezésének megfelelően – a nyomozás szerepe mindösszesen a tények és adatok összegyűjtése, míg maga a bizonyítás a bírói szakban történik. Az emberi megismerés ugyanis alapvetően az érzékelés, az észlelés, az emlékezés, a képzelet és a gondolkodás köré csoportosítható. A gondolkodás pedig magában foglalja az idegrendszeri (és emocionális) folyamatok végeredményeként létrejövő okfejtést, következtetést és döntést is. A jó nyomozó tehát úgy vizsgálódik, úgy kérdez, és úgy elemez, hogy tudja azt, mindannak, amit és ahogyan csinál a végső értelme az, hogy a bírói szakban olyan bizonyíték álljon rendelkezésre, amellyel el lehet oszlatni a kételyeket a büntetőjogilag releváns tények körül. A megismerő tevékenysége tehát, mégha távolról „csak” nyomozati eljárásnak tűnik is, a bizonyítás számos mozzanatát tartalmazza (Tremmel, 2012). A helyes (és persze sok esetben szerencsével is járó) nyomozás mellett, hogy feltárja a múlt valóságát – felkínálva annak minden elemét –, megfelelően alá is támasztja azt, lehetőséget biztosítva arra, hogy a feltárás igazsága – szinte egy az egyben – a megállapított igazság is legyen. A tanulmány célja, hogy a nyomozáshoz és megismeréshez kapcsolódó néhány történelmi, film- és irodalomtörténeti

példán keresztül tisztelgjen a 80 éves Tremmel Flórián professzor úr személye, és a témát érintő munkássága előtt.

Kulcsszavak: kriminalisztika, nyomozás, film- és irodalomtörténet

Abstract

It is a reverting question in interpretation of law, whether evidence is only connected to the term trials or there are also procedural actions of investigation and impeachment periods included. I agree that the answer on this question depends first of all on the regulation system of the given criminal procedural law (Bérces, 2018). There is anyhow a common element in several procedures: the wish of getting acquainted. From this it appears that we have a false opinion on getting acquainted if we think that the role of investigation is – according to the interpretation of the effective criminal procedural law – just to gather facts and data; evidence should take place in the judicial phase. Namely human understanding can basically be connected to perception, cognition, imagination and mentality. And mentality includes also reasoning, conclusion and decision as a result of sensory and emotionally processes. A good investigator will examine by questioning and analysing in the knowledge that the final result of all his actions is to have evidences in the judicial phase available, which can clear doubts about relevant facts for the criminal law. That means, that his cognitive activity – even if it seems distantly „just” as an investigative procedure - includes numerous momentums of evidence (Tremmel, 2012). So, an adequate (and in many cases also lucky) investigation will uncover reality of the past – offering each element of that – and also confirm that, giving an opportunity that the truth of uncovering will be – practically one-to-one – the legally established truth. This paper aims to appreciate person and works of the eighty years old Professor Flórián Tremmel by historical, film and literature historical examples in connection with investigation and recognition.

Keywords: criminalistics, investigation, film and literature history

Zadig

Az egyik híres antik mitológiai történet szerint a görög Thébai városának lakóit egy rettenetes szfinx fenyegette. Mindenkinek, aki csak a közelébe került, ugyanazt a kérdést szegezte, és ha nem tudott rá felelni, menten fölfalta. A kérdés így

hangzott: Melyik az az élőlény, amelyiknek hangja csak egy van, de reggel négy, délben kettő, este pedig három lábon jár, és akkor halad a leglassabban, amikor a legtöbb lábon jár? A találós kérdésre Oidipusz helyesen felelt: az ember; hiszen gyerekként négykézláb mászik, élete delelőjén felegyenesedik, alkonyán pedig botra támaszkodik. Erre az emberfejű, oroszlántestű, madárszárnyakkal és kígyófarokkal rendelkező szörny beugrott a szakadékba és elpusztult. Többek szerint a szfinx és Oidipusz kérdezz-felelek párbaja a nyomozás, a megfejtés játéka archetípusa (Boileau & Narcejac, 1975).

A szürreális humorú „*Gyalog galopp*” című film alkotói parádésan vontak párhuzamot – egy másik, középkori monda kör kapcsán – a történettel: amikor Artúr király és lovagjai a Halál hídjához érnek, csak úgy tudnak átjutni, ha mindegyikük válaszol a híd őrőjének három kérdésére. A jelenetben az idős őr megkérdezi Artúrtól, hogy mi a neve (Artúr, a britek királya), mit keres (a szent kelyhet), majd utolsó kérdésként felteszi, hogy mennyi egy töketlen fecske maximális repülési sebessége? Erre Artúr visszakérdez, hogy: afrikai vagy európai fecske? És mivel az öreg nem tudja a választ, ő zuhan a mélybe.

Nem árulok el nagy titkot azzal, hogy természetesen több minden rejlik a szfinx kérdésében, mint ahogy első látásra tűnik. A kérdés az ember múltjára, jelenére és jövőjére (is) vonatkozik, és a három fő filozófiai kérdéssé bővíthető: Honnan jövök? Hol tartok? Merre megyek? Ezt tárgyalja – a monda folytatásaként – Szophoklész: „*Oidipusz király*” című tragédiája, amiben a király önnön magának, származásának és tetteinek csillapíthatatlan megismerési vágya (nyomozása) vezet a szomorú végkifejletig.

Ha Oidipusznak a szfinx kérdésére adott válasza a megfejtés játéka archetípusa, akkor a detektívregények őstípusa Voltaire: „*Zadig avagy a végzet*” című műve. Voltaire, aki a racionalizmus meghatározó stílustörténeti korszakának, a klasszicizmusnak kiemelkedő francia alakja volt, előszeretettel írt keleti meséket.

A számunkra érdekes történetrészek arról szólnak, hogy ugyanazon napon megszőkik a királynő kutyája, és a királyi istálló legszebb lova is kereket old. Zadig mindkét állat jeleit észleli a közeli erdőben, és az állatok holléte után érdeklődő keresők felé intézett válaszai megdöbbennek azokat.

„– *Fiatalember... nem láttad a királyné kankutyáját?*

Zadig tisztelettelően így felelt:

– *Szuka az, nem kankutya.*

– *Igazad van...*

– *Igen apró borzeb – tette hozzá Zadig, – nemrégiben kölkezett, a mellső ballábára sántít, igen hosszú a füle.*

- *Vagyis láttad...*
- *Nem – felelte Zadig –, sose láttam, azt sem tudtam, hogy a királynénak van kutyája.”*

„A fővadász Zadighoz fordult, hogy nem látta-e a király lovát.

- *Ez a csődör sebes, mint a szél – felelte Zadig –, öt láb magas, igen kis patájú, három és fél láb hosszú a farka, a zablája csücske huszonhárom karátos, patkója tizenegy latos ezüst.*
- *Merre tartott, hol van?*
- *Nem láttam – felelte Zadig –, hírét sem hallottam.”*

Mivel a keresők nem hisznek Zadignak, bíróság elé állítják, hogy ellopta az állatokat, ahol aztán részletesen beszámol arról, hogyan jutott ilyen pontos következtetésekre.

Umberto Eco Zadig megfigyeléseken alapuló következtetéseit hiper-, illetve hipokodifikált abdukciónak nevezi (Eco, 2013). A megfigyelése során detektívünk különböző jelprodukciónak nevezi: nyomokat, szimptomákat és indíciúkat ismer fel. Ha a második kis történetünket vesszük, akkor a nyom maga a pata (= ló), szimptóma a fáról jobbra és balra lesodort levelek (= nagy sebeségű valami lesodorta őket), míg indíciú esetén a jelek kölcsönhatásából kikövetkeztethető az ismeretlen ágens múltbeli jelenléte (= valamiről ezüst törlődött le az út kövezetén). A felismerés azonban még nem megismerés. Ebben a fázisban Zadig csak egymással látszólag össze nem függő, ámde meglepő tényeket ismer (hiperkodifikált abdukciónak nevezi). Ezek után/mellett ismernie kell még a releváns konvenciókat (frame-eket, ahogy Eco írja) is: a lovak vágójuk során lesodorják a leveleket, a patkókról az ezüst letörlődhet az út kövein stb. Ezek a konvenciók vezetnek majd el a történetek textuális rekonstrukciójához (hipokodifikált abdukciónak nevezi). De persze a jó nyomozónak ez sem elég. Honnan tudhatta Zadig individualizálni az állatokat? Természetesen az aktuális környezet és kommunikáció hasonlóan abduktív megfejtéséből: ha ennyire és ennyire keresnek valamit, az csak értékes lehet valakinek (például a királynak), a királynak pedig nyilvánvalóan ezüstpatkós és aranyzablás a lova és így tovább.

Holmes

Gyapjúkalapos hősünk, Holmes annyiban különbözik Zadigtól, hogy míg Zadig abdukciónak nevezi „szabályszerű” következtetést, Holmes rendszeresen tippel (és persze – hála Conan Doyle-nak – sosem téved). Ez azonban az a tippelés, amit

Leibnitznél intuíciónak olvashatunk (Leibnitz, 2005). Mindennek az az elméleti alapja, hogy a dolgok rendje megfelel a gondolkodás rendjének. Egy klasszikus példa Arthur Conan Doyle: „*A négyek jele*” című novellából, ahol a párbeszéd elején Holmes már egyértelművé teszi Watson számára, hogy a megfigyelés és a következtetés nem ugyanazon dolog.

- „– *A megfigyelés például tudatja velem, hogy ön ma korán reggel a Wigmore utcai postahivatalban járt; a következtetés ellenben arról értesít, hogy ön táviratot adott föl.*
- *Úgy van! Mind a kettő igaz... de honnan az ördögből tudja ezt?*
 - *Nevelésesen egyszerű dolog – szólt Holmes elégedetten...¹*
 - *A megfigyelés tudatja velem, hogy az ön cipője talpára rá van tapadva egy darab vöröses föld. No mármost, tudom, hogy a Wigmore utcai postahivatal előtt, a földet éppen a bejárat elé hányták. Ennek a földnek sajátos, vöröses színe van... ez a megfigyelés.*
 - *És miből következtetett a táviratra?*
 - *... tudtam, hogy levelet nem írt, mert egész reggel szemben ültünk egymással. Nyitott asztalfiókjában amott hever néhány levelezőlap és boríték is. Mi egyébért mehetett volna tehát a postahivatalba, mint hogy táviratozzon? Ha minden egyéb tényezőtől eltekintünk, akkor az, amely megmarad, szükségképpen megfelel a valódi tényállásnak”*

Holmes „tippjének” a lényege az utolsó mondatában rejlik. Azaz, ha a nyomozás során minden szóba jöhető reális lehetőséget kizártunk, akkor ami marad, bármennyire is valószínűtlen, az a helyes. Az idézett történetben sincs szinte semmi, ami azt támasztaná alá, hogy Watson táviratot adott fel. De Holmes hiperkodifikált (földes cipő = közvetlen út) és hipokodifikált abdukciója (sajátos vörös föld = postahivatal előtti feltúrt utcarész) után, megspékelve azt gyakorlatias – Eco megfogalmazásában „gazdaságos” – szempontokkal (ha valaki a posta felé megy = a postára megy), majd kizárva a szóba jöhető legvalószínűbb lehetőséget (levélfeladás), betippeli: Watson táviratot adott fel. Következtetése metaabdukció, amely arról dönt, hogy első szintű abdukcióink lehetséges körvonalazott univerzuma azonos-e tapasztalataink univerzumával. A metaabdukció nem csupán a „forradalmi” tudományos felfedezéseknél alapvető, de – mint láttuk – a bűnügyi nyomozásnál is (Eco, 2013).

1 „*Elementary, my dear Watson!*” – szól a modernkori feldolgozásokban ez a szállóigévé vált mondat.

Holmes „tippelgetéseit” (valószínűség-alapú következtetéseit) Blutman is szóvá teszi (Blutman, 2019). Véleménye szerint a detektív gondolkodására jellemző retrospektív oksági érvelés alapvetően valószínűségi alapú (induktív jellegű), és nem deduktív jellegű, ezért Holmes nyomozási módszere nem feleltethető meg a deduktív érvelés szabályainak. Úgy véli, a bűnesetek általában nem vagy igen ritkán oldhatók meg matematikai igazságokkal, tudományos törvényszerűségekkel, vagy más, a bizonyosság határat elérő tapasztalati általánosításokkal, melyek a dedukció biztonságos alapjai. A detektív döntően a saját tapasztalatára, tudására van utalva, amely korlátozott érvényű, bármilyen gazdag legyen is az. A nyomozó elméjében mindig ott van a kétség, hogy a múltnak az a szelete, mely magyarázatot ad egy rejtélyre, rekonstruálható-e egyáltalán, és hogyan (Bánki, 2014). De bizonyosságot csak ritkán szerezhet. Csak ritkán tud a deduktív következtetések olyan láncolatához folyamodni, melyek automatikusan elvezetnek a megoldáshoz, és egyben az igazsághoz.

Zoltán zászlós

Be kell vallanom, hogy meg kellett kicsit erőszakolnom a tanulmány logikai felépítését, hogy a „*Liza, a rókatündér*” című film (egyik) főhőse is beleférjen. Bár Liza „áldozatai” halála okának kiderítése céljából a Zoltán zászlós által végzett nyomozás felvonultat némi kriminalisztikai tanulságot (daktiloszkópiái nyomtöredékek és híváslisták vizsgálatának jelentősége), ez azonban nem vetekedhet a már említett szereplőink módszertanával. Ami miatt azonban úgy éreztem, hogy mindenképpen itt a helye, az a nyomozó személyisége, annak elementaritása.² A három főszereplőnk ebbéli hasonlósága ugyanis tetten érhető: Zadig, miután fantasztikus következtetéseivel elkápráztatja a királyi udvar állatai után kutatókat, az egészet elrontja azzal, hogy közli, hogy nem is látta sem a kutyát, sem a lovat. Egy episztemológiai skizofrén eset, állítja magáról a helyzetről Eco (2013). Holmes kábítószerfüggősége, kiválóságának elismeretéseért folytatott küzdelme őt is a deviáns különcök padjára ülteti. És ott foglal helyet a vidékről Csudapestre került, lyukas zoknis, kétbalkezes, introvertált Zoltán zászlós is, aki azért – még, ha véletlenül is – összerakja a japán mese utolsó mozaikdarabkáját, megfejtést és megoldást adva a történetnek.

A sor persze hosszan folytatható lenne: a sakk, az ital és a nők szerelmesével Philip Marlow-val, az enigmák és hieroglifák elhivatott kutatójával Auguste Dupinnel, a skandináv krimik hőseivel (a saját démonaival is küzdő Kurt

2 Elementary, my dear Readers!

Wallanderrel, a depressziós Carl Morckkal stb.), vagy akár Réti László külön szabályok szerint élő, humoros Cameron Larkinjával. Talán nem véletlen, hogy a nem általános esetek (vö. rejtélyek) nyomozása már a kezdetektől összekötött az általánostól eltérő (vö. deviáns, kreatív) személyiségű nyomozóval. Kérdés persze, hogy a mai nyomozási valóságunk, ami már sokszor inkább adminisztratív jellegű, „ügyviteli rendszer kiszolgálás”, mintsem voltaire-i, poe-i, doyle-i értelemben vett detektív munka, mennyire követeli meg azt a fajta gondolkodást, amit fikatív hőseinktől oly szeretettel elvárunk.

Zoltán zászlós helyét ebben a trióban leginkább mégis magának a filmnek a jelkészlete indokolja. A misztikus Kelet és Csudapest szocreál világát vegyítő jelenetek, sajtóságos optikájú nézőpontok olyan dekódolásra kényszerítik a nézőt, aminek technikáját Zadigtól és Holmestól már elsajátíthattuk.

Összegzés

A nyomozás mint kriminalisztikai tevékenység egyfajta sajtóságos megismerés (Angyal, 2016). A kriminalisztikai eljárások kezdetén a hatóság az eset ténybeli körülményeiről többnyire hiányos, sokszor csak másodkézből származó ismeretekkel rendelkezik. Ezekből az adatokból kell a retrospektív és rekonstruktív kriminalisztikai gondolkodás révén a múltban megtörtént eseményt tényszerűen rekonstruálni. Ez a rekonstrukció azonban értelemszerűen nem a történetek teljes és pontos valóságát fogja mutatni, hanem a felhasznált adatok, információk és percepciók alapján összerakott képeknek a megismerőben az ismeretei, képességei és intuíciói által képzett tükröződését (Angyal, 2019). Nem mindegy tehát, hogy a megismerő milyen, az igazság/valóság megismeréséhez szükséges készség- és képességekészlettel („dekóderrel”) felvértezett.

Pierce szerint új igazságok csakis az abdukcióból származhatnak. Azt állította, hogy az abdukció jelentheti azt az eljárást, amely leginkább alkalmas a valóság leírására és értelmezésére, így világunk működésének egyedül érvényes modellálásának tekinthető (Pierce Edition Project, 1998). Önkényesen választott fikatív detektív hőseim közül az első kettő ennek a módszernek számos eredményes példáján keresztül mutatott rá az abdukciónak a rejtélyek nyomozásában betöltött szerepére. Zoltán zászlós pedig – japán zászlót szimbolizáló kötéssel a tarkóján – „csak” esendővé és emberivé tette a nyomozás központi figuráját, a nyomozót. És ezt ma nagyon fontosnak gondolom.

A jelenleg hatályos Be. alapján a nyomozás nem alkalmas arra, és nem is teheti a nyomozó hatóság, hogy megállapítsa a belátható igazságot. A nyomozás egy tudatos verzióválasztási (verzióváltási, tágítási, szűkítési) folyamat, ezzel

szemben a bíróság már csak egyetlen verziót tárgyal. A kriminalisztikai gondolkodásban, kriminalisztikai megismerésben a verziók azok a többé vagy kevésbé valószínű lehetőségek, feltételezések, amiknek kizárása vagy megerősítése a nyomozás gyakorlati célja (Petrétei, 2018). A hipotézisek és következtetések minősége pedig nemcsak a nyomozati munka függvénye, hanem nagy fokban függ attól is, hogy a detektív milyen előzetes tudást tud mozgósítani.

Felhasznált irodalom

- Angyal M. (2016). A kriminalisztikai megismerés, avagy a kriminalisztika megismerése. In Fenyvesi Cs. & Herke Cs. (Szerk.), *A munkát nem lehet eltitolni – Tiszteletkötet Tremmel Flórián professor emeritus 75. születésnapjára* (pp. 9-13). Pécsi Tudományegyetem.
- Angyal M. (Szerk.) (2019). *Kognitív kriminalisztika*. Dialóg Campus Kiadó.
- Bánki É. (2014). *A bűn nyelvét megtanulni*. Napkút Kiadó.
- Bérces V. (2018). A büntetőperbeli bizonyítás alapfogalmainak dogmatikai megközelítései a hazai jogtudományban. *Iustum Aequum Salutare*, 14(1), 19-32.
- Blutman L. (2019). Büntény és logika: három tévhit Sherlock Holmes gondolkodásáról. *Jogelméleti Szemle*, 1, 3-21.
- Boileau, P. & Narcejac, T. (1975). *Le roman policier*. PUF.
- Leibnitz, G. W. (2005). *Újabb értekezések az emberi értelemről*. L'Harmattan Kiadó.
- Petrétei D. (2018). A bizonyítékok ismeretelméleti megközelítéséről. *Belügyi Szemle*, 66(4), 53-72. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2018.4.5>
- Pierce Edition Project (Eds.) (1998). *The Essential Pierce. Selected Philosophical Writings. Vol. 2. (1893-1913)*. Indiana University Press.
- Tremmel F. (2012). „Örökzöld kérdések” és új kihívások a büntető bizonyításban. In Juhász Zs., Nagy F. & Fantoly Zs. (Szerk.), *Sapientia sat. Ünnepi kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára* (pp. 489-498). Acta Jur. et Pol.
- Umberto, E. (2013). *Az értelmezés határai*. Európa Könyvkiadó.

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

- Angyal M. (2021). Zadig, Holmes és Zoltán zászlós, avagy mit bizonyít a nyomozó? *Belügyi Szemle*, 69(10), 1793-1800. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2021.10.8>